

МОДЕЛ ЗА ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КОМУНИКАТИВНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ В ТЕХНИЧЕСКИ ВУЗ

Диана Изворска
Технически университет – Габрово

Резюме. Динамиката на съвременните обществени промени определя основната задача на висшето професионално образование – развитие на личността на всеки студент чрез повишаване на неговата професионална компетентност (ПК). Необходимо условие за изграждането на ПК се явява комуникативната компетентност (КК), защото компетентният специалист трябва адекватно да се ориентира във всички сфери на социалния живот и активно да им въздейства, да бъде способен делово да общува и взаимодейства с другите хора от обществото. В настоящата статия е изяснена същността на КК, която е представена като структура, състояща се от четири взаимно свързани компонента: мотивационен, когнитивен, дейностен и рефлексивен. Отделено е специално място на медийната компетентност като част от КК. В изследването е разработен и представен теоретически обоснован модел за развитие на КК на студентите от технически ВУЗ.

Keywords: competencies, competence, professional competence, communicative competence, media competence, model

Динамиката на съвременните обществени промени е причина за смяната на образователната парадигма и за преориентация на резултатите на образованието. Традиционната „знаниева“ парадигма, насочена към формиране и предаване на знания, умения и навици, вече не удовлетворява потребностите на пазара на труда. Това налага нейната замяна с „компетентностната“ парадигма, която се състои във формирането и развитието на професионална компетентност (ПК). Само компетентният специалист може успешно да се реализира в професионалната сфера, да разработва и внедрява иновационни технологии, самостоятелно да се обучава и повишава нивото на професионалната си квалификация. Необходимо условие за изграждането на ПК се явява комуникативната компетентност (КК), защото компетентният специалист трябва адекватно да се ориентира във всички сфери на социалния живот и активно да им въздейства, да бъде способен делово да общува и взаимодейства с другите хора от обществото.

Комуникативната компетентност (КК) е част от *компетентността в професионалното общуване*. Тя е важен структурен компонент на ПК, в която се включва и развитие на умения в областта на 4 вида речева дейност: говорене, слушане, четене, писане. Формирането на КК предполага и други компетенции: *езикова* (обучение в нормите на езика и умение за ползването им в съответна ситуация), *лингвистична* (знание за езика, владееене на метаязика на лингвистиката) и *културоведска* (знание за езика и културата на народа).

Формирането на КК е важен проблем в подготовката на бъдещите специалисти за всяка професионална сфера. Към студентите се поставят високи изисквания: те трябва да осмислят програмата и резултатността от общуването в един или друг тип комуникативно поведение. Формирането у студентите на представи за социални отношения, моделиране на различни форми на общуване предполага развитие на умения да се оценява информация, да се организира вниманието и мисловната дейност на събеседника, рефлексира тактика на общуване, да се владее речева култура и лингвистична компетенция (знание на езика и речта, разбиране на функциите на езика и традициите, регулиращи неговото използване).

Същността на КК на бъдещите специалисти от технически ВУЗ може да се представи във вид на структура, която се състои от взаимно свързани компоненти, попълнението на които са различни компетенции. Компонентите на КК са четири: мотивационен, когнитивен, дейностен и рефлексивен компонент. Да разгледаме накратко същността им.

Мотивационен компонент – отразява позицията и насочеността на бъдещия инженер във взаимодействие (сътрудничество) с колеги. Този компонент осигурява положителни предпоставки за професионално взаимодействие с цел самореализация в професията и постигане на съвместни цели.

Когнитивен компонент – включва система от знания за спецификата на професионалното общуване, неговите цели, функции, средства, особености; знания за етикета на професионално общуване.

Дейностният компонент отразява опита на студента при осъществяване на професионална комуникация, намиращ се на различни позиции в системата „ръководител – подчинен“, „организатор – изпълнител“, „партньор – партньор“, опита за използване на професионална инженерна терминология в устната и писмената реч; презентации, доказателства и отстояване на инженерна документация; сътрудничество с колеги; преодоляване на конфликти, възникващи в процеса на съвместно изпълнение на задачи.

Рефлексивен компонент – включва личностни качества на студента от висше техническо учебно заведение, необходими за осъществяване на ефективна професионална комуникация (лидерски качества, доброжелателност, толерантност, емпатийност, рефлексивност, интелигентност, контактност)

и за поддържане на професионални отношения (активност, дисциплинираност, организираност).

Медийната компетентност е част от комуникативната компетентност и се определя като съвкупност от мотиви, знания, умения и способности на личността. Тя е резултат от медийно образование.

Необходимостта и значимостта на медийното образование за студентите от техническите специалности се налага от следното: за успешната работа инженерът трябва постоянно да следи за иновациите в своята професионална сфера, а така също трябва да бъде информиран за нововъведенията в сродни области, защото темпото на техническия прогрес се разраства всеки ден и специалистът с инженерна специалност е необходимо да притежава актуални знания за решаване на поставени и постоянно появяващи се задачи. Потокът на информация бързо тече и носи след себе си необходимостта от възприемане на различна информация, умения за филтриране на ненужната информация и отделяне на значимата, а това без медийно образование не може да се осъществи. Ето защо е необходимо да се внедрява медийното образование в учебния процес в тези специалности. Несъмнено медийното образование представлява нов етап в отношенията на ВУЗ и медиите и по наше мнение развитието на това направление в условията инженерен ВУЗ се явява перспективно. Учените изследователи разделят медийното образование на *професионално* (подготовка на професионалисти в областта на медиите) и *масово* (образование на грамотни медийни ползватели). Според нас подходящо за технически ВУЗ е масовото медийно образование.

В документите на Съвета на Европа *медийната компетентност* е определена като „критично и осмислено отношение към медиите с цел възпитаване на отговорни граждани, способни да изказват собствени съждения на основата на получената информация, което им дава възможност да използват необходимата информация, да анализират, идентифицират икономически, политически, социални и/или културни интереси, които са свързани с нея, да интерпретират и създават съобщения, да избират най-подходящата за комуникация медия, а така също да позволяват на хората да осъществяват правото на свобода на самоизразяване и информация, което не само способства за личното им развитие, но също увеличава социалното им участие и интерактивност“.

С други думи, тази компетентност се състои в способност за критично мислене, адекватно възприемане на информация, съставяне на собствени съждения и лична позиция, защита на личността от манипулации от страна на средствата за масова информация. С термина медийна компетентност най-точно се определя същността на уменията на индивида да използва, критично да анализира, оценява и предава медийни съобщения в различни видове, форми и жанрове, да анализира сложни процеси на функциониране на медиите в обществото.

Бъдещите инженери, както и всички останали млади хора, се намират в огромен поток от информация, имат достъп до различни произведения на СМК, това може да бъде компютърна игра, кабелна или цифрова телевизия, видео или звукозаписи, вестници, списания от медийно-образователното пространство. Затова педагозите трябва да привлекат вниманието на обучаемите чрез своя предмет към правилното ползване на тези средства, без да се нарушават образователните и възпитателните функции. С други думи, педагогът трябва да намери повече допирни точки между учебната информация и външния информационен поток. Привличането на СМК в процеса на обучение активизира учебния процес с иновационна дейност, която е насочена към получаване на нов качествен резултат (Korotayeva, 2007).

В нашето изследване представяме теоретически обоснован модел (фиг.1) за развитие на КК на студентите от технически ВУЗ. Той се състои от *пет блока (целев блок, функционален блок, съдържателен блок, организационен блок и диагностично-оценъчен блок)*. Ще се спрем накратко само на специфичните особености на този модел.

Задачите за развитие на КК, отразени в *целевият блок*, са: 1) Формиране на комуникативни знания, значими за развитие на компонентите на КК; 2) Формиране на комуникативни умения и компетенции, осигуряващи преход от контактно и информационно към смислово и рефлексивно ниво на общуване; 3) Развитие на личностно-творчески качества на общуване в рамките на социално взаимодействие и обусловени от стремежа към самореализация в професията.

Процесът на формиране на КК на студентите от технически ВУЗ е построен в съответствие с общодидактически принципи, но и опирайки се на някои специфични *принципи* като: съгласувано развитие на професионално-комуникативните и личностните характеристики на студентите; професионално развитие на личността и ориентация в спецификата на бъдещата професия; креативност.

Съдържанието на КК включва:

- умение за делово общуване (като се вземат предвид времето, съставът на участниците, ситуацията, начините на общуване и др.); инициране на комуникативни контакти;

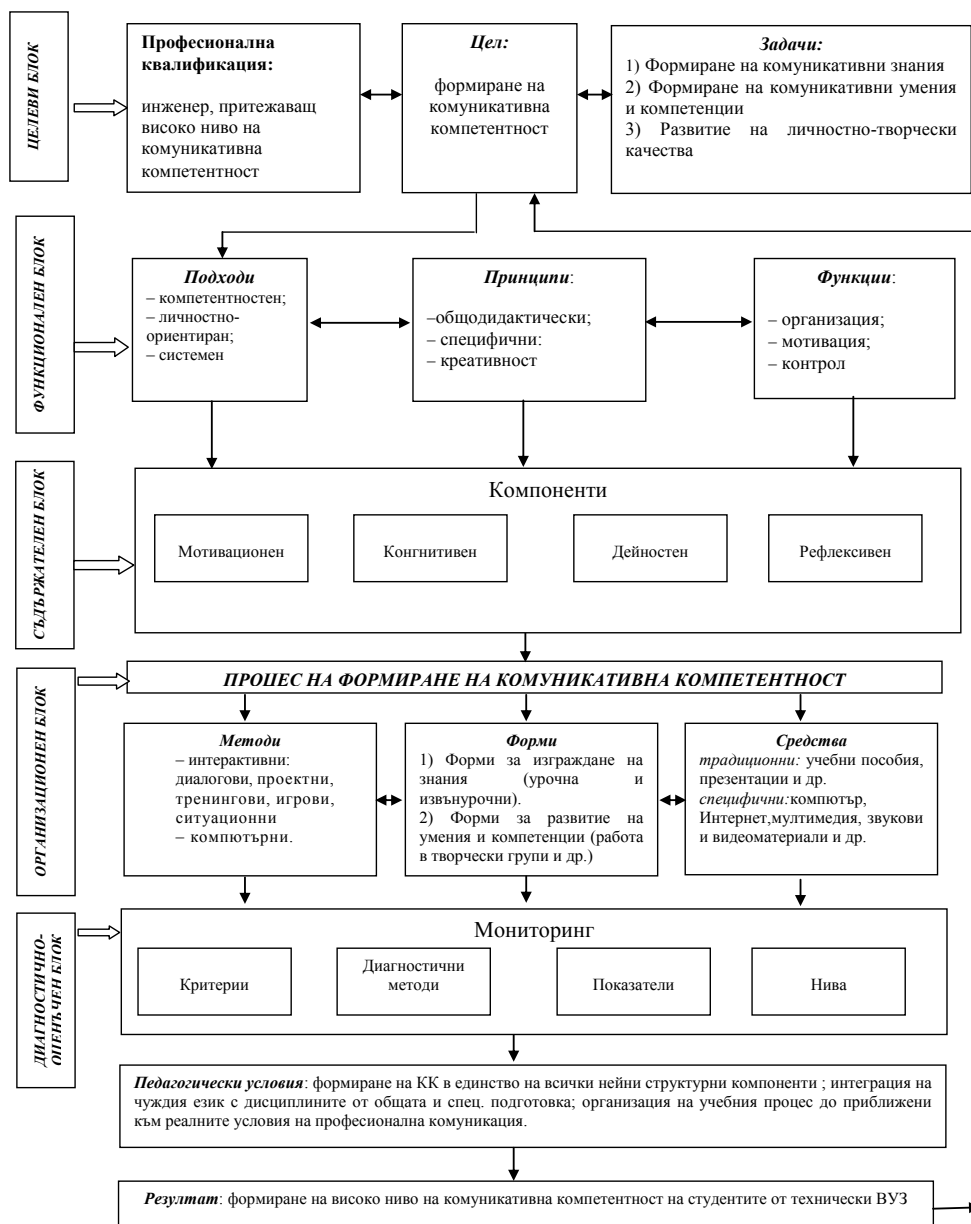
- умение да се завърши общуването, да се излезе от него, да се завърже беседа, да се покаже (скрие) своята удовлетвореност (неудовлетвореност) от акта на общуването, без да се засегне събеседникът;

- умение да се прекара собствената стратегическа линия;

- умение да се отчита ситуацията, в която се осъществява общуването;

- умение да се прогнозира резултатът от собственото изказване или от реплика на събеседника;

- умение да се поеме и задържи инициативата в общуването или да се предостави на партньора възможност да реализира своя замисъл и др.

Фигура 1. Модел на формиране на КК на студентите от технически ВУЗ

Изграждането на съдържанието на комуникативните компетенции става в процеса на формиране на КК, а той се осъществява чрез развитие на нейните компоненти, затова може да бъде разглеждано в следните аспекти:

1. *Мотивационен аспект* (осъзнаване и *готовност* за актуализация на компетенцията за успешна професионална дейност).

2. *Когнитивен аспект* (владеење на *знание* за съдържанието на компетенцията).

3. *Дейностен аспект* (опит, проява на компетенцията в разнообразни стандартни и нестандартни ситуации, *умения*; *отношение* към съдържанието, процеса и резултата на компетенцията и обекта на нейното приложение).

4. *Рефлексивен аспект* (*саморегулация* на процеса и резултата на проява на компетенцията).

Показатели за равнището на проява на компетенцията на професионалното общуване на студентите са готовността да се използват нови идеи и иновации за постигане на целта; базови знания по професията: знание за терминология, понятия, представи по специалността; способност да се решават учебни проблеми от професионалната дейност в ролеви и делови игри, в ситуации, близки до професионалните; осведоменост за постиженията в професионалната област; равнище на творческите навици при подготовка на доклади, статии и др.

КК осигурява идентичност на функционирането на обществото. Нейната реализация се извършва с помощта на комуникативни знания и умения в условията на използване на *интерактивни методи* на преподаване в целия учебен процес.

Интерактивните методи на обучение допринасят не само за усвояването на съдържанието на материала, но и са средство за контрол върху качеството на усвояването му и способстват за развитието на професионални и лични качества на бакалаврите инженери.

В хода на междуличностното общуване и съвместна работа, обезпечени с интерактивни методи на обучение, се повишава качеството на обучение, отстранява се разрывът между теория и практика в подготовката на бъдещите инженери. В тази подготовка на инженера системообразуващи интерактивни методи са методите, свързани с използване на компютърни технологии, осигуряващи създаване на информационно-образователно пространство (съвременни електронни източници на информация: бази данни, видео- и аудио материали, електронни учебни пособия и други). *Компютърните методи* на обучение в наше време „пронизват“ всички интерактивни методи на обучение (диалогови, проектни, тренингови, игрови, ситуационни и др.), облекчават образователния процес както по отношение намаляване обема на материала за обучение, така и по отношение организацията на дейността на даден студент в използването на други интерактивни методи на обучение в контекста на междусубектното общуване.

При формирането на комуникативни компетенции у бъдещите инженери преподавателят прилага различни интерактивни методи на обучение, към които се отнасят:

- целева ориентация на учебния процес, насочена към изграждане на система от действия, необходими за постигането на тази цел; промяна в статуса на знания, които са ценностни и практическа насочени;
- изменение характера на взаимодействие „преподавател – студент“, като участници в образователното пространство;
- изменение на съдържателната страна на учебния процес в подготовката на инженери, обусловено от дейностния характер на съдържанието на инженерното образование и възможността за „обучение на колела“;
- многообразие, насочено (не директно) към взаимодействие (К. Роджерс) на студентите помежду си, с преподавателите, с компютъра; опиращо се на груповия опит – отчитайки субекта на студента, представящо неговото отношение към самия себе си, към дейността, предлагаща му призвание, постигане на целите и свобода на избора;
- засилване на самостоятелната активна познавателна дейност на всеки студент, отчитайки неговите особености и възможности в процеса на взаимодействие, развитие на субектна позиция на студента в учебната дейност, навици за анализ и самоанализ в процеса на групово рефлексия.

В качеството на *критериални показатели* сме разгледали готовност към социално взаимодействие с другите; навици за делово общуване и етикет; умение за адаптиране към нови ситуации; способност да се намират нестандартни решения; успешно решение на конкретен проблем; умение да се провежда публично изказване; равнище на обществена активност; равнище на културно, етично и нравствено възпитание; персонална отговорност и др.

Педагогическите условия включват системно единство на всички структурни компоненти на КК (мотивационен, когнитивен, дейностен и рефлексивен); синхронизиране на съдържанието на всеки от видовете речева дейност (говорене, писане, четене, аудиране) с характера на професионалната дейност; интеграция на чуждия език с водещи дисциплини от общата и специалната подготовка; субект-субектно взаимодействие на всички участници на образователния процес; формиране на комуникативна компетентност на бъдещите специалисти в условия, максимално приближени към реалните условия на професионална комуникация.

В предложения модел за формиране на КК на студентите от технически ВУЗ въведохме нива на формиране на КК: високо, средно, ниско.

Високо ниво – самостоятелно осмисля програмата и резултата от общуването със социални партньори; умее да моделира различни форми на общуване. Ерудиран, интересен като събеседник, може да резюмира изказвания, рефлексира свое речево поведение, има висока степен на речева култура, вла-

дее както вербални, така и невербални средства на общуване, планира своята дейност и дейността на своите подчинени, методически грамотно и творчески организира професионалната си дейност, използвайки специфични методи и прийоми.

Средно ниво – осмисля програмата на общуване, но ако е предварително зададена от преподавателя или други състуденти; ползва шаблони в спорове и полемики. Ерудиран, но недостатъчно интересен като събеседник; моделира изказванията си по образец; има средно ниво на речева култура, изказва общоизвестни положения за речевата култура; не използва нормите на речевия етикет.

Ниско ниво – невинаги може да моделира ситуация на общуване, затруднява се в избора на средства за общуване; допуска в изказването си езикови и речеви грешки, не може да рефлексира своя тактика на общуване, няма достатъчна степен на ерудиция.

Водеща технология за формиране на комуникативна компетентност на бъдещите специалисти е технологията на диалогичното общуване, в чиято основа лежи модифицирана техника на модерация, кореспондираща със спецификата на професионалната дейност като начин за организация на образователния процес.

Модерирането е система от техники, използвани за формирането на мнения, търсене и приемане на решения, събиране на информация и разработка на съвместно мнение по проблема, а също и провеждане на мероприятия в групи (по време на съвещания, семинари, дискусии, презентации, обучение и др.). Главни инструменти на модерирането са визуализация, техника на постановка на въпроси и отговори на тях, работа в големи или малки групи.

В резултат от използването на дадената технология може да се очакват следните резултати: повишаване нивото на процеса на търсене на групово решение от всеки един от членовете на групата – приемане на решения от страна на групата, изработване на групови правила на взаимодействие, съвместно планиране на по-нататъшната дейност, разработка на предложения по тяхното усъвършенстване.

Класификацията на видовете комуникативна компетентност е основана на таксономията на Б. Блум и представя нейната структура – мотивационен, когнитивен, дейностен и рефлексивен аспект на подготовка, обезпечаваща ефективна диагностика на нивото на нейното развитие.

1. *Знание (когнитивна КК)* – *запаметяване и възпроизвеждане* на средства за професионално общуване. Знания за терминология, понятия и представи по специалността.

2. *Разбиране (базова КК)* – *преобразуване* на знанията за професионална комуникация в способност да се води и завърши общуването, да се излезе от

него, да се завърже беседа, да се покаже (скрие) своята удовлетвореност (неудовлетвореност) от акта на общуването, без да се засегне събеседник.

3. *Приложение (функционална КК)* – приложение на изучавани принципи за делово общуване и превръщането им в готовност за социално взаимодействие с другите. Изграждане на навици за делово общуване и етикет.

4. *Анализ (аналитическа, междупредметна КК)* – анализ на резултати от свое изказване или реплика на събеседник. Умение да се отчита ситуацията, в която се осъществява общуването; адаптиране към нови ситуации.

5. *Синтез (системна КК)* – разработка на своя стратегическа линия по време на общуване. Инициране на комуникативни контакти. Способност да се намират нестандартни решения; успешно решение на конкретен проблем.

6. *Оценка (креативна КК)* – проява на творчество при поемане и задържане на инициативата в общуването или предоставяне на партньора възможност да реализира своя замисъл. Постигане на равнище на обществена активност; равнище на културно, етично и нравствено възпитание; висока персонална отговорност.

Резултати

1) Формирането на КК на студентите от технически ВУЗ на базата на предложения модел осигурява повишаване нивото на професионално и социално общуване, обуславя личностно-ценностните ориентири, практическия опит на общуване, механизмите за управление на контактите в условията на социално-професионално взаимодействие.

2) Крайната оценка на формирането на КК следва да се осъществява с използването на комплексни задания, построени на тестовите и проектните задания. Изпълнението на проекта позволява да се оцени готовността на студента за изпълнение на сложни, многокомпонентни задачи, които невинаги имат еднозначни и оптимални решения, а също да се оцени готовността на студентите за професионално общуване, откриването на междупредметните връзки и нивото на тяхната креативност.

Практическата значимост на изследването се състои във възможността за реализация на получените резултати в следните направления:

1) Системно използване на разработените научно-методически основи за построяване на учебни планове и програми, занятия по фундаменталните, специалните и технологичните дисциплини при подготовката на бъдещите специалисти с висше техническо образование с цел повишаване ефективността на професионалното обучение при едновременно съкращаване на аудиторната заетост на студентите.

2) Определени са комплекс от критерии, показатели и нива на сформированост на КК на студентите от технически ВУЗ.

3) Използване на предложената трактовка на КК и компонентите ѝ, както и на представения модел за формиране и развитие на КК на студентите от технически ВУЗ както, при подготовката на специалисти от технически специальности и направления, така и за професионално-педагогическа преподготовка и повишаване на квалификацията на инженерно-техническите кадри.

ЛИТЕРАТУРА

- Изворска, Д. И. (2015). Реализация на компетентностния подход в съвременното висше техническо образование, *Управление и образование, мениджмънт и обучение* т. XI (1), кн. 3, Бургас, 241 – 250.
- Селевко, Г. (2004). Компетентности и их классификация, *Народное образование* (4), 138.
- Hoffmann, T.(1999). The meanings of competency, *Journal of European Industrial*, 1999, Vol.23.6, 275 – 285.
- Hyland, T. (2001). Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Gonczi (eds.), *Journal of Vocational Education and Training*, vol. 53. 3, 487 – 490.
- Коротаева, Е.В. (2007). *Психологические основы педагогического взаимодействия*. Москва: Профит Стайл.
- Смирнова, Е.А. (2004). Пути формирования коммуникативной компетенции в техническом вузе. *Гуманитарные науки и образования: опыт проблема перспективы, часть I*, Тольятти: Волжский университет им. В.Н. Татищева.
- Atwan, A. (2005). *Evaluation of the technical education development in Bahrain*, Research and development center. Kingdom of Bahrain.
- Eraut, M. (1994). *Developing Professional Knowledge and Competence*, London: Falmer.
- Hornby, A.S. (2005). *Oxford advanced Learning dictionary of current English (7th Edition)*. Oxford University press.
- Агафонова, И. Д. (2009). *Формирование коммуникативной компетенции у менеджеров в дополнительном профессиональном образовании*, Автореферат дисерт. 13.00.08. Теория и методика профессионального образования. Екатеринбург.
- Зайцева, С.А. (2011). *Система формирования информационной и коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в педагогическом вузе*, Автореферат дисерт. 13.00.08 Теория и методика профессионального образования. Шуя.
- Смирнова, Е. А. (2007). *Формирование коммуникативной компетентности студентов в условиях непрерывного образования*, Автореферат дисерт. 13.00.01 общая педагогика, история педагогики и образования. Москва.

- ЧАНТОВ, В. (2014). *Модел за развитие на чуждоезикова компетентност на студентите в информационно-образователна среда*, Дисертация. София.
- Hornby, A.S., (2005). *Oxford advanced Learning dictionary of current English (7th Edition)*, Oxford University press.
- Izvorska, D.I. (2015). Formation of professional competence in future engineer - pedagogues, *5th International scientific conference "Practice and research in private and public sector – 2015"*, Mykolas Romeris university, Vilnius, Lithuania, p. 100 – 108.

REFERENCES

- Izvorska, D. I. (2015). Realizatsiya na kompetentnostniya podhod v savremennoto visshe tehnikesko obrazovanie, *Upravlenie i obrazovanie, menidzhmant i obuchenie*. vol. XI (1), kn. 3, Burgas, 241 – 250.
- Selevko, G. (2004). Kompetentnosti i ikh klassifikatsiya, *Narodnoye obrazovaniye* (4), 138.
- Hoffmann, T.(1999). The meanings of competency, *Journal of European Industrial*, 1999, Vol.23.6, 275 – 285.
- Hyland, T. (2001). Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Gonczi (eds.), *Journal of Vocational Education and Training*, vol. 53. 3, 487 – 490
- Korotayeva, YE.V. (2007). *Psikhologicheskiye osnovy pedagogicheskogo vzaimodeystviya*. Moskva: Profit Stayl.
- Smirnova, YE.A. (2004). Puti formirovaniya kommunikativnoy kompetentsii v tekhnicheskoy vuzze. *Gumanitarnyye nauki i obrazovaniya: opyt problema perspektivy, chast' I*, Toliatti: Volzhskiy universitet im. V.N. Tatishcheva.
- Atwan, A. (2005). *Evaluation of the technical education development in Bahrain*, Research and development center. Kingdom of Bahrain.
- Eraut, M. (1994). *Developing Professional Knowledge and Competence*, London: Falmer.
- Hornby, A.S. (2005). *Oxford advanced Learning dictionary of current English (7th Edition)*, Oxford University press.
- Agafonova, I. D. (2009). *Formirovaniye kommunikativnoy kompetentsii u menedzherov v dopolnitel'nom professional'nom obrazovanii*. Avtoreferat disert. 13.00.08. Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. Yekaterinburg.
- Zaytseva, S.A. (2011). *Sistema formirovaniya informatsionnoy i kommunikatsionnoy kompetentnosti budushchikh uchiteley nachal'nykh klassov v pedagogicheskoy vuzze*, Avtoreferat disert. 13.00.08 Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. Shuya.

- Smirnova, YE. A. (2007). *Formirovaniye kommunikativnoy kompetentnosti studentov v usloviyakh nepreryvnogo obrazovaniya*, Avtoreferat disert. 13.00.01 obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya. Moskva.
- Chantov, V. (2014). *Model za razvitie na chuzhdoezikova kompetentnost na studentite v informatsionno-obrazovatelna sreda*, Disertatsiya. Sofiya.
- Hornby, A.S., (2005). *Oxford advanced Learning dictionary of current English (7th Edition)*, Oxford University press.
- Izvorska, D.I. (2015). Formation of professional competence in future engineer - pedagogues, *5th International scientific conference "Practice and research in private and public sector – 2015"*, Mykolas Romeris university, Vilnius, Lithuania, p. 100 – 108.

A MODEL OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Abstract. The dynamics of contemporary social changes defines the main task of the vocational higher education – personal development of each student through increasing his/her professional competence (PC). A necessary prerequisite for building professional competence is the communicative competence (CC) since a competent specialist must be adequately oriented in all spheres of social life, must be able to actively influence them, to communicate in business environment and interact with other people in society. The paper clarifies the nature of the communicative competence and presents it as a structure consisting of four interrelated components: motivational, cognitive, activity and reflexive. A special place has been given to the media competence as a part of the communicative competence. A theoretically grounded model for formation of technical university student's communicative competence has been developed and presented.

✉ **Dr. Diana Izvorska, Assoc. Prof.**

Department for Language and Specialized Training
Technical University of Gabrovo
4, H. Dimitar Str.
5300 Gabrovo, Bulgaria
E-mail: dizvorska@gmail.com